

Лекція 4

Педагогічне спілкування в освітньому процесі вищої школи

Освітній процес у вищій школі стане найбільш результативним в тому випадку, якщо в ході підготовки фахівців особлива увага приділятиметься системі взаємин викладачів і студентів у період всього процесу навчання.

Заклад вищої освіти відрізняється від школи змістом, методами і формами навчання і виховання, системою відносин між учасниками освітнього процесу. Студент, потрапивши до закладу вищої освіти, проходить етап адаптації до нових умов, форм навчальної діяльності та контролю, соціального статусу. Включення студента в процес освоєння професійної діяльності із самого початку його навчання в навчальному закладі має стати обов'язковою умовою. Саме викладач повинен бути ініціатором спілкування, вміти організувати та керувати ним за допомогою практичного інструментарію.

Спілкування є ключовим поняттям в педагогічному процесі та відрізняється своєю специфікою і потенціалом. Найбільш актуальним є підхід до педагогічного спілкування як до взаємодії сторін, їх співпраці, що передбачає конструктивні варіанти розв'язання виникаючої проблеми, що дозволяє максимально використовувати можливості мовної комунікації, будувати відносини на умовах партнерства, створювати позитивно-емоційний психологічний клімат, доброзичливе освітнє середовище.

Вплив викладача в процесі багатостороннього педагогічного спілкування характеризується як складна система відносин, представлена великим спектром учасників. Від його комунікативної компетентності в спілкуванні залежить результативність встановлення контактів з іншими людьми, ефективність вирішення різних проблем.

Педагогічне спілкування – це форма навчальної взаємодії, особистісно та соціально зорієнтована взаємодія. Воно одночасно реалізує комунікативну, перцептивну й інтерактивну **функції**, використовуючи при цьому всю сукупність вербальних, образотворчих, символічних і кінетичних **засобів**. **Змістом такого спілкування** є оптимізація процесів навчання і виховання, обмін інформацією, організація спільної діяльності викладача і студента тощо. Педагог виступає ініціатором цих дій, організовує, коригує їх. Залежно від ступеня внутрішньої включеності учасників в ситуацію педагогічної взаємодії воно здійснюється **на різних рівнях**:

на рівні комунікації відбувається цілеспрямований обмін відомостями;
на рівні спілкування – міжособистісний діалог;

на рівні події проявляється духовне єднання.

Поняття «комунікація» має три основні інтерпретації: 1) розглядається як засіб зв'язку будь-яких об'єктів матеріального і духовного світу, тобто як певна структура; 2) як спілкування, в процесі якого люди обмінюються інформацією; 3) як передача і масовий обмін інформацією з метою впливу на суспільство та його складові компоненти (Шарков, 2004).

Комунікація в широкому сенсі визначається: а) як система, в якій здійснюється взаємодія; б) як спосіб спілкування, що дозволяє створювати, надсилати, отримувати й обробляти інформацію; в) як специфічний обмін осмисленою інформацією; г) як процес передачі емоційного й інтелектуального змісту.

На основі певних ознак виділяють різні підходи до **типології комунікацій:**

- за масштабністю процесу визначають: масову, середнього рівня, локальну, внутрішньогрупову, міжгрупову, міжособистісну комунікації;
- за способом встановлення і підтримання контакту виділяють безпосередні (прямі) і опосередковані (дистанційні) комунікації;
- за ініціативністю комунікаторів комунікації бувають активними і пасивними;
- за ступенем організованості комунікації бувають випадковими і не випадковим (організованими);
- залежно від спрямованості потоку інформації комунікації діляться на горизонтальні, які здійснюються між членами групи, що мають рівний статус, і вертикальні, що відбуваються між суб'єктами комунікації, які знаходяться в підлеглих відносинах;
- залежно від використовуваних знакових систем виділяють вербальні (мовні) і невербальні (немовні) комунікації, що є взаємопов'язаними і доповнюють один одного, за допомогою яких інформація стає більш багатоплановою, посилюється або послаблюється мовленнєвий вплив комунікаторів, виявляються наміри учасників комунікації.

У процесі педагогічної взаємодії формуються комунікативні відносини, які мають свою специфіку. **Педагогічні відносини характеризуються** таким чином:

1. Усвідомлення і прийняття учасниками своєї позиції в системі «учительства – учнівства». (Ефект «оборотності» цих позицій в рамках

гуманістичної педагогіки проявляється в готовності педагога вчитися і суб'єктивності позиції учня).

2. Розуміння людини як цінності та цілі педагогічної діяльності, але не як її засобів.

3. Професійна настанова на роботу з людськими якостями і різноманітними проявами людської природи.

4. Готовність учасників педагогічної взаємодії до взаємозмін.

5. Наявність предметного змісту, що носить освітній характер, як основи для педагогічної взаємодії.

Педагогічна комунікація – це інформаційна взаємодія суб'єктів освітнього процесу, що має педагогічний зміст і сенс. Саме така комунікація за допомогою різних знакових систем сприяє передачі інформації, необхідної в освітньому процесі. Слід зазначити, що комунікація забезпечує формування інформаційної основи педагогічної взаємодії.

Освоєння специфіки комунікативного аспекту в спілкуванні – обов'язкова умова результативної діяльності педагога.

Комунікативна спрямованість у спілкуванні викладача і студента передбачає діалог суб'єктів освітнього процесу, що сприяє взаємозбагаченню і взаєморозвитку їх відносин. Викладач грає значну роль у розкритті комунікативного потенціалу майбутнього вчителя, тобто можливостей, які і визначають якість його спілкування.

Важливою метою й основною функцією сучасної комунікації стає об'єднання людей на основі спільності доступу до необхідної інформації. Здійснюється не просто трансляція інформації в одному напрямку, не тільки вплив, а взаємодія.

Педагогічне спілкування, що припускає обмін навчальною й іншою інформацією, наповнює її людськими смислами і цінностями. Таким чином, на думку фахівців, педагогічне спілкування має комунікативну основу. Педагогічне спілкування поєднує в собі взаємини типу «ведучий-ведомий» і взаємини типу «співпраця навчає і навчається».

Без визнання викладачем партнерства, співпраці, двучуждості і діалогічності побудови відносин зі студентами складно активізувати їх самостійну роботу, прищепити інтерес до професії, виховати професійну спрямованість особистості в цілому.

Викладачі педагогічного навчального закладу повинні вибудовувати свої відносини зі студентами, спираючись на такі позиції:

- формування почуття колегіальності, професійної спільності студентів і викладачів;
- орієнтування педагогічного спілкування на дорослих людей з розвиненою самосвідомістю і професійною спрямованістю;
- використання професійного й особистісного інтересу студентів як основи навчальної, виховної та наукової роботи;
- створення комунікативного середовища, що відрізняється сприятливим психологічним кліматом у всіх підрозділах навчального закладу і сприяють розвитку потенціалу студентів.

Стиль педагогічного спілкування (В. Кан-Калик)

1. Спілкування на основі високих професійних настанов педагога, його ставлення до педагогічної діяльності в цілому.
2. Спілкування на основі дружнього ставлення.
3. Спілкування-дистанція.
4. Спілкування-загравання

Особливі вимоги пред'являються до етико-психологічної основи взаємодії педагога і студентів, яка складається поступово. Це залежить від педагогічної спрямованості особистості викладача, його творчої індивідуальності, соціального і навчального досвіду студентів, традицій навчального закладу тощо.

Готовність викладача навчального закладу стати на місце студента, зрозуміти причини складнощів взаємин і знайти способи їх подолання, створити умови для особистісного та професійного зростання – все це сприяє формуванню у студента педагогічної позиції, розвитку його внутрішньої професійної мотивації, готує його до рефлексії особистісної та професійної поведінки, орієнтує на діалогічну форму спілкування.

Педагогічна взаємодія має бути систематична і безперервна, оскільки поєднання наукової та педагогічної діяльності є основоположним у соціально-психологічній структурі педагогічного спілкування, результатом чого має стати комунікативний простір спільної пізнавально-інтелектуальної діяльності викладача і студента. Цьому сприяють різні **напрямки організації взаємодії зі студентами:**

- включення їх в навчально-виховну діяльність;
- організація спільного спілкування в роботі з різними установами (участь у засіданнях кафедри, конференціях, публічних лекціях, виступи у пресі тощо);

- спільна науково-дослідницька робота;
- неформальні відносини, бесіди, дискусії на різні теми;
- участь викладачів в організації студентського дозвілля;
- залучення студентів до спільної наукової, творчої, благодійної діяльності.

Серед якостей, якими повинен володіти сучасний викладач вищої школи, особливе значення мають ті, які впливають на професійну та комунікативну компетентність студентів, зокрема, на досягнення їх взаєморозуміння в процесі педагогічного спілкування, підтримання доцільних відносин, підвищення культури спілкування, адже саме педагогічне спілкування є основою професійної діяльності викладача. Крім того, такі особистісні якості, як ввічливість, доброзичливість, вміння вислухати і зрозуміти співрозмовника, бути готовим допомогти йому, використовуючи вербальні та невербальні засоби, впливають на студентів, мобілізуючи їхні внутрішні творчі сили на активізацію саморозвитку, що сприяє свідомо особистісному зростанню майбутніх вчителів. Таким чином, оцінюючи роль педагогічного спілкування і визначаючи його специфіку в навчальному закладі, можна дійти висновку про те, що викладач, постійно включений в процес різноманітних взаємовідносин, повинен створювати умови для успішної педагогічної комунікації, бути орієнтованим на організацію спільної діяльності зі студентами, використовувати різні методи і технології розвитку їхньої комунікативної компетентності, володіти високою професійною і комунікативною культурою, яка сприяє створенню цілісної системи підготовки майбутнього вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

Волошенко М. Особливості спілкування в педагогічних закладах вищої освіти. *Наука і освіта*. 2018. №11-12. С. 64-67.

Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Спілкування в педагогічному процесі : навчальний посібник. Житомир : ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк»», 2021, 100 с.